

the features of mental activity, which may be depending from the indicators of psycho-physiological state of teenagers.

Дзвоник Г.П.

СУТНІСТЬ САМОЗДІЙСНЕННЯ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглянута сутність поняття самоздійснення та самоактуалізації особистості в професійній діяльності.

Ключові слова: самоздійснення особистості, самоактуалізація особистості, професійний розвиток, професійне становлення особистості.

Значна увага до проблеми самоздійснення особистості пояснюється, на наш погляд, все більшим розумінням її визначальної ролі у професійному становленні особистості. Вивчення проблеми самоздійснення особистості представлені лише в окремих наукових дослідженнях. Слід зазначити, що у психологічних дослідженнях, як вітчизняних, так і зарубіжних, не існує визначення самоздійснення особистості, лише використовуються близькі до нього терміни «самоактуалізація», «самореалізація», «саморозвиток» та інші. Зміст терміну «самоздійснення», багато в чому збігається з поняттям «самоактуалізації», «самореалізації», які стосуються саморозвитку, розкриття латентних потенцій особистості. Для здійснення аналізу щодо сутності самоздійснення особистості можна виділити такі критерії, як сутність процесу самоздійснення особистості; характеристики процесу самоздійснення особистості; основні рівні та форми самоздійснення особистості.

Оскільки термін «самоздійснення» особистості, на наш погляд, можна співвіднести з терміном «самоактуалізація» особистості, то це процес особистісного самовдосконалення, прагнення до особистісної цілісності та зрілості. Загалом можна говорити про те, що основний акцент робиться на унікальності та цілісності кожної особистості, яка прагне до самовдосконалення і саморозвитку.

Самоздійснення особистості в професійній діяльності - це активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу, яке відбувається в професійній діяльності. Потреба в самоздійсненні особистості в професійній діяльності є фундаментальною складовою зрілої особистості, яка сприяє формуванню професійної зрілості тощо. Це багатосторонній, багатофакторний процес, в ході якого здійснюється реалізація й подальший розвиток особистісного потенціалу. Сутність цього процесу полягає в здатності особистості внутрішньо приймати, усвідомлювати й оцінювати протиріччя і труднощі, здатності самостійно і продуктивно вирішувати їх у відповідальності зі своїми найбільш загальними цілями, цінностями і моральними ідеалами. Проблема самоздійснення є значущою для кожної дорослої людини, здатної досягати мети, усвідомлювати та відстоювати свою індивідуальність. Для розкриття своїх потенційних можливостей лю-

дині важливо сповідувати стиль життя, націлений на самоздійснення. Деякі автори розглядають самоздійснення в якості найвищого життєвого завдання людини в онтогенезі. Так, для розвитку людини сучасне суспільство пропонує безмежні можливості щодо її реалізації в різних сферах життєдіяльності й одночасно людина стоїть перед необхідністю постійного вибору, прийнятті рішень у складних ситуаціях, пошуку свого місця в житті та стратегій здійснення себе. Ефективне вирішення цих питань безпосередньо пов'язано з самою особистістю та реалізацією її потенційних можливостей, ресурсним потенціалом, який забезпечує процес самоздійснення.

Проблема самоздійснення отримала широке висвітлення у психологічній та філософській літературі у контексті такого явища, як самоактуалізація, особистісне зростання, майстерність, самореалізація, саморозвиток, самоствердження, самосвідомість, розвиток життєвого шляху особистості, сенс життя та ін. Однак, склалося багато суперечностей щодо визначення терміну «самоздійснення». Під терміном «самоздійснення» часто розуміють зовсім різні феномени, які позначають такими термінами, як «самореалізація» та «самоактуалізація» і використовують їх як синоніми, але відзначають й принципову відмінність. Самоздійснення є процесом реалізації людиною своїх потреб і можливостей між ними. Різні форми самоздійснення супроводжуються різним рівнем вираженості прагнення до особистісного росту і розвитку, утворюючи індивідуально-типологічні варіанти самоздійснення, які розрізняються значною мірою особистісними властивостями, характеристиками мотиваційно-потребової сфери та установками особистості на себе.

Розвиток кожної людини в напрямку особистісного самоздійснення унікальний і продовжується протягом усього життя. Особистісне самоздійснення можна визначити як свідомий саморозвиток людини, в процесі якого розкриваються її потенційні можливості у різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів, формування власного «простору життя». Основними ознаками особистісного самоздійснення можна вважати: наявність у людини власного проекту життя та твердого наміру його реалізації; наявність вираженої потреби у самовдосконаленні; досягнення людиною поставлених життєвих цілей та розкриття її особистісного потенціалу; визнання особистісних досягнень людини соціальним оточенням; постановка нових цілей; бажання досягати більшого тощо).

Самоздійснення може відбуватися у двох загальних формах: зовнішній (соціально значущі досягнення в різних сферах життєдіяльності); внутрішній (самовдосконалення людини у духовному та професійному аспектах). Так, зовнішня форма самоздійснення неможлива без внутрішньої. Професійне самоздійснення розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення, яка характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями. Виділяють такі ознаки професійного самоздійснення, як наявність у фахівця вираженої потреби у постійному професійному вдосконаленні та прое-

кту власного професійного розвитку; високий рівень розкриття особистісного потенціалу та здібностей фахівця у певній професії; досягнення фахівцем поставлених професійних цілей, переважаюча задоволеність власними професійними досягненнями; визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, широке використання його професійного досвіду та здобутків; постійна постановка та досягнення нових професійних цілей; високий рівень творчості при здійсненні професійної діяльності; формування власного життєвого-професійного простору.

Отже, можна розуміти самоздійснення як мету, і як перспективу, і як процес, і як потреб, і як результат. Професійне самоздійснення може відбуватися на різних стадіях професійного становлення, відрізняючись на кожній із них своїми якісними та кількісними характеристиками. Досягнення високого рівня професійного самоздійснення свідчить про формування професійної зрілості особистості, тобто про її професійну самоактуалізацію. Самоактуалізацію у професійній діяльності А.О. Реан розглядає, як динаміку самоактуалізації особистості в професійній на різних вікових етапах онтогенезу особистісної зрілості спеціаліста: від професійного самовизначення, отримання професійної освіти до самоактуалізації в професійній діяльності та розвитку творчої індивідуальності спеціаліста, який володіє оптимальним рівнем професійної самосвідомості.

Самоактуалізація у науковій літературі розуміється, як прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей, талантів і т.ін. У такому близькому за змістом понятті як самореалізація особистості С.І. Кудінов виділяє такі дві основні форми як зовнішня та внутрішня. Зовнішня спрямована на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності: професії, творчості, спорті, мистецтві, навчанні, політичній та громадській діяльності та ін. Внутрішня забезпечує самовдосконалення людини у фізичному, інтелектуальному, естетичному, моральному та духовному аспектах.

Також автор виокремлює три види проявів самореалізації особистості:

- 1) діяльнісна самореалізація характеризується самовираженням суб'єкта в різних видах діяльності і забезпечує високий рівень професійної компетентності; причому діяльність не обов'язково пов'язана з офіційною професією (це може бути аматорський спорт, художня творчість, навчання тощо);
- 2) соціальна самореалізація пов'язана з виконанням гуманітарної місії, суспільно-господарської, суспільно-політичної, суспільно-педагогічної або будь-якої іншої суспільно-корисної діяльності;
- 3) особистісна самореалізація сприяє духовному зростанню людини, забезпечуючи розвиток особистісного потенціалу: відповідальності, допитливості, товариськості, працьовитості, наполегливості, ініціативності, ерудиції, креативності, моральності тощо.

Так, А.С. Большаков вказує, що самореалізація та досягнення важливих життєвих цілей можуть мати такі періоди, як криза смисловтрати, спустошеність, відчуження, особистісне та професійне вигорання, відсутність життєвих

прагнень та планів, низький рівень мотивованості, активності, насиченості життя яскравими переживаннями та ін.

Е.Еріксон пов'язує поняття самоактуалізації з поняттям ідентичності. Він визначає самоактуалізацію як «подолання меж» своєї ідентичності, справжнє досягнення дійсної індивідуальності та вихід за її межі.

Е.Фромм говорить про те, що самоактуалізація – це процес реалізації природного потенціалу особистості, розвиток «позитивної свободи» у соціальному бутті за допомогою спонтанної активності.

Більшість зарубіжних дослідників, до яких безпосередньо відносяться А.Г. Маслоу, К.Р. Роджерс, Г.В. Олпорт визначають самоактуалізацію насамперед як уроджену мотиваційну тенденцію, яка притаманна усім особистостям і лише потребує відповідних умов для розвитку. А. Маслоу, який найбільш змістовно висвітлював проблеми особистісного зростання у своїх роботах, визначав самоактуалізацію як передумову життєдіяльності людини на рівні буття, що пов'язана з докорінними змінами, які відбуваються в її особистості, як розвиток особистості, пов'язаний з переходом від інфантильних «несправжніх» життєвих проблем до суттєвих проблем людини. Також він виділяв декілька аспектів, за допомогою яких вивчав самоактуалізацію:

- дослідження особистостей, які самоактуалізуються;
- теорія людської мотивації;
- самоактуалізація як механізм і процес розвитку особистості;
- пікові переживання як епізоди самоактуалізації;
- теорія мотивації і цінностей буття.

К.Р.Роджерс розглядав питання мотивації (в тому числі самоактуалізацію) в контексті загальної теорії особистості, тоді як А.Маслоу, навпаки, розглядає особистість у контексті теорії мотивації, тобто самоактуалізації. К.Р. Роджерс вважав, що самоактуалізація – це мотивуюча тенденція до збереження і розвитку себе, яка передбачає максимальне виявлення кращих якостей особистості, закладених у ній від природи.

Г.В. Олпорт розглядає самоактуалізацію як безперервний активний процес становлення особистості, в якому індивід бере на себе відповідальність за якість свого життя.

В. Франкл визначав самоактуалізацію як мотиваційну тенденцію, яка є основним рушієм поведінки і розвитку особистості, результатом і наслідком здійснення сенсу свого життя. Людина прагне знайти зміст і відчуває фрустрацію чи вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим.

Ш. Бюллер виділяє чотири фундаментальні тенденції людського життя: задоволення потреб, адаптивне самообмежування, творчу експансію та підтримання внутрішньої гармонії, і стверджує, що самоактуалізація, як кінцева життєва мета, може у різні моменти часу реалізуватися в будь-якій з цих тенденцій.

Так, аналіз тлумачень самоактуалізації в зарубіжній психології показав, що дослідження цього процесу демонструє його складність і багатоаспектність. Існує багато підходів до вивчення процесу самоактуалізації особистості у вітчи-

зняній психології. Аналіз літератури показав, що проблема самоактуалізації розглядається у таких основних підходах як суб'єктивно-діяльнісний, суб'єктивно-розвиваючий та акмеологічний. Як стверджує Л.О. Коростильова, уявлення про самоактуалізацію як реалізацію людиною її потенціалу безпосередньо не розглядається у вітчизняній психології, але поняття «потенціал особистості» розглядали в своїх роботах Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов.

В.Н. Мясищев підкреслював, що поняття потенціалу особистості є одним з ключових у психології. Він наголошував, що ядро особистості складає система ставлень людини до зовнішнього світу та до самої себе.

Б.Г. Ананьєв до поняття потенціалу особистості включав розвиток людини як особистості і як суб'єкта діяльності. Згідно його концепції, потенціал людини проявляється у взаємозв'язках системоконструкцій властивостей різноманітних рівнів організації людини.

На думку Б.Ф. Ломова, потенціал людини може бути представленим його здібностями, системою знань, вмінь та навичок.

Як вважають деякі вітчизняні дослідники, самоактуалізація, яка збігається з поняттям самореалізація та самоздійснення – це здатність людини об'єднувати надбання свого внутрішнього світу з будь-якою формою діяльності, прагнення до розвитку сильних сторін своєї особистості. Розкриття потенціалу особистості пов'язується з розвитком здібностей особистості та розвитком особистісних якостей, в першу чергу, які мають відношення до діяльності або відповідають спрямованості особистості. Розвиток складних спеціальних здібностей у зрілої особистості, як правило здійснюються в процесі самонавчання і професійної діяльності, коли суб'єктом актуалізується завдання професійного росту та досягнень. Так, процес самоактуалізації проходить у декілька етапів:

- самовизначення у професійній діяльності;
- самовираження у професійній діяльності;
- досягнення особистісної та професійної зрілості.

А.Адлер, вважав прагнення до досконалості основною тенденцією розвитку особистості людини, її рух від сконцентрованості на собі і цілей особистісного зростання до завдань конструктивного опанування середовища та соціально корисного розвитку. Він виділив наступні етапи самоактуалізації, які дозволяють людині досягти визначних вершин в особистісному, професійному і соціальному розвитку:

- визнання своєї недосконалості (усвідомлення своїх комплексів неповноцінності);
- розвиток соціального інтересу;
- спрямоване прагнення на подолання життєвих проблем;
- формування почуття співробітництва;
- відмова від помилкових цінностей;
- формування особистісних і соціально значущих цілей і цінностей;
- вибір особистісного розвитку, самоактуалізації як життєвої мети;
- прийняття самостійних творчих рішень на шляху досягнення поставлених цілей.

Так, теоретичні погляди та підходи А.Адлера можна закласти в основу тлумачення процесу самоздійснення особистості в професійній діяльності. Саме А.Адлер вперше визначив та найбільш детально проаналізував соціальний компонент реалізації індивідом свого особистісного потенціалу та обґрунтував важливість досягнення соціально значущих цілей особистісного зростання.

В основу розуміння самореалізації у теорії К.Хорні лягла концепція «реального власного Я», яке не є фіксованою структурою, а є набором властивих людині потенцій таких, як темперамент, здібності, нахили та ін., що є частиною нашої спадковості й потребує сприятливих умов для розвитку. Актуалізація «реального власного Я» здійснюється через взаємодію з зовнішнім світом, який надає різні шляхи розвитку. Людина за своєю природою добровільно прагне до самоактуалізації її система цінностей виростає з цього прагнення.

Таким чином, в теорії К. Хорні самоактуалізація – це реалізація особистісного потенціалу, шлях від позасвідомого «ідеалізованого образу» до реального власного «Я». До основних складових цього процесу відносять: усвідомлення своїх потреб, усвідомлення суперечливих чинників свого існування, гнучкість, рухливість, які сприяють подоланню внутрішнього конфлікту, що в результаті повинно дозволити особистості ефективно взаємодіяти з зовнішнім світом, повернутися до гармонійної внутрішньої комунікації особистості.

Таким чином, самоздійснення та самоактуалізація у кінцевому рахунку припускає свідому реалізацію людиною своєї унікальної психічної реальності, повний розвиток і вираження всіх елементів особистості.

Література

1. Адлер А.О. О невротическом характере. – СПб.: АСТ, 1997. – 388 с.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Наука, 1997. – 380 с.
3. Большаков А.С. Современный менеджмент: теория и практика. – СПб.: Питер, 2002. – 416 с.
4. Коростылева Л.А. Проблемы самореализации личности в системе наук о человеке. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. – 292 с.
5. Ломов Б.Ф. Личность в системе общественных отношений. // Психологический журнал. – 1981. – Т. 2.
6. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
7. Мясичев В.Н. Психология отношений: Избр.психол.труды. – М.: Институт практической психологии, 1995. – 96 с.
8. Оллпорт Г.В. Личность в психологии. – М.: КСП. 1998. – 347 с.
9. Реан А.А. Психология изучения личности. – СПб.: Изд-во Михайлова, 1999. – 423 с.
10. Реан А.А. Акмеология личности. // Психологический журнал. – 2000. – №3. – С. 88-95.
11. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия. – М.: «Рефл-бук», 1997. – 320 с.
12. Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: Прогресс, 1995. – 253 с.

13. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию. – СПб.: БСК., 1997. – 317 с.
14. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1996. – 344с.

В статье рассмотрены понятия самоосуществления и самоактуализации личности в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: самореализация личности, самоактуализация личности, профессиональное развитие, профессиональное становление личности.

The paper examined the concepts of self-realization and self-actualization in their professional activities.

Keywords: self-actualization, self-realization, professional development, professional development of the personality.

Драніщева Е.І.

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКІЛЬНОГО ПСИХОЛОГА В РОБОТІ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

В роботі розглядаються сучасні погляди вітчизняних психологів на проблему комунікативної компетенції шкільного психолога. Виділені основні труднощі і перспективні напрямки в його роботі з важковиховуваними підлітками.

Ключові слова: комунікативна компетенція, комунікативна діяльність, важковиховуваний підліток, трансформація комунікативної діяльності.

Проблема боротьби з важковиховуваністю підлітків і правопорушеннями неповнолітніх є однією з найскладніших і в аспекті практичного вирішення її державою, і в аспекті сучасних наукових підходів у психологічній науці до цих питань.

Непередбачувані зміни, що відбуваються сьогодні в сфері віртуальної діяльності сучасної людини (зокрема підлітків і юнаків – молоді, що навчається) давно «перегнали» всі попередні розробки і прогнози і філософів, і футурологів, і представників різних наук. Швидкий розвиток суспільного прогресу багато в чому змінив звичні міри виміру психологічного життя суспільства – загалом і в окремих аспектах – і численні усталені в психології, соціальній психології, педагогіці поняття і співвідношення понять змінилися чи навіть зовсім втратили свій смисл, знецінилися з такою нечуваною швидкістю, якої раніше не знала ні історія науки, ні практика. За останні роки відбулися (і продовжують відбуватися) зміни в шкільній практиці вирішення педагогічним складом школи, зокрема психологами, тих завдань, що з'явилися в новій ситуації, і в яких відбиваються вимоги сучасності. Особливо помітно доторкнулися нові тенденції теми, яку завжди було дуже важко вирішувати – теми роботи з важковихо-